

sluier op over de belangenvermenging van directieleden in menigvuldige commissariaten. Maar dat de Graafs boek hiertoe slechts een eerste aanzet vormt, wordt bijvoorbeeld geïllustreerd door het gebrek aan analyse over de impact van de aanstelling van de president van de ННМ, C. van Aalst, aan het hoofd van de Nederlandsche Overzee Trust Maatschappij (НОТ) tijdens de Eerste Wereldoorlog. Hoe de ННМ hiervan profiteerde, blijft onderbelicht.

Opmerkelijk is het ontbreken van organogrammen. Deze hadden de bespreking van de structuur en reorganisaties binnen de ННМ vereenvoudigd en kracht bijgezet. Ten slotte laat de auteur na om suggesties voor verder onderzoek op te werpen. Dit is frappant gezien het manuscript zoveel waardevolle informatie op een presenteerblaadje legt om de tentakels van de ННМ in het Nederlands en internationaal ondernemerslandschap verder bloot te leggen.

Het moet worden benadrukt dat de finale conclusie een sterk staaltje vakmanschap is. De vele bijvragen in de inleiding worden een voor een toegelicht en schetsen de evolutie van de ННМ tot een moderne bank, onder meer inzake organisatiestructuur, cliënteel, relaties met de overheid en het Koninklijk Huis, marktaandeel, dienstenaanbod en bankproducten, en dit alles in vergelijking met haar voornaamste nationale concurrenten. Wel moedigt de vorm aan vooral de inleiding en de conclusie ter hand te nemen. Een degelijk overzicht van de ННМ als een van de steunpilaren van het Nederlandse bankwezen en ondernemerschap ontbrak en kan nu dankzij het mooie werk van de Graaf als kapstok voor verder onderzoek gebruikt worden. Het is een kapstok die uitnodigend zal werken, zowel voor specialisten als voor niet-ingewijden.

Torsten Feys

Universiteit Gent

Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek Vlaanderen

Een repliek op Hans Cools, 'Boekbespreking: Frederik Buylaert, *Eeuwen van ambitie. De adel in laatmiddeleeuws Vlaanderen*' (gepubliceerd in: *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 9:3 (2012), 97-99.

Hoewel ik Hans Cools erkentelijk ben voor de lof die hij mij toezwaait in zijn bespreking van mijn boek zou ik bij deze kort willen ingaan op de door hem geformuleerde bedenkingen, te meer omdat zijn recensie een aantal onjuiste beweringen over mijn werk bevat.

Eerst het punt van kritiek dat een meerwaarde heeft voor het boek. Mijn studie is gewijd aan de adellijke families die in het graafschap Vlaanderen actief waren tussen 1350 en 1500 en Hans Cools merkt daarbij op dat daarbij niet wordt ingegaan op de gevolgen voor die groep van de burgeroorlogen die regelmatig plaatsvonden in het graafschap. Dit is een valabele vraag, waarbij het antwoord echter moet zijn dat weinig erop wijst dat deze conflicten speciale aandacht verdienen in een *sociale* studie van de laatmiddeleeuwse adel. Uit eerder onderzoek blijkt dat de macht en rijkdom van de adel in hoge mate werden opgebouwd door familiale netwerkvorming, maar dat dit niet impliceert dat families "en bloc" stelling namen voor één partij in een conflict. De krijtlijnen liepen bij een burgeroorlog vaak dwars door een adellijke familie, zodat een eenduidig effect op de adel niet vanzelfsprekend is. Net zoals voor lager geplaatste sociale groepen geldt dat stellingnames in burgeroorlogen toen in niet geringe mate

werden ingegeven door individuele overtuigingen.¹ Bovendien lijkt het in de late middeleeuwen nog niet gebruikelijk te zijn geweest om op grote schaal edellieden terecht te stellen of hun heerlijkheden – de hoeksteen van hun adeldom – in beslag te nemen. Zoals ik op pp. 228-229 van mijn boek vermeld, zijn voorbeelden van dergelijke acties zeer zeldzaam. Dit lijkt pas te zijn veranderd tijdens de Nederlandse Opstand.²

Daarnaast suggereert de recensent dat mijn boek weliswaar in naam gewijd is aan de laatmiddeleeuwse adel van Dietstalig Vlaanderen maar in de praktijk beperkt zou zijn tot het huidige Oost- en West-Vlaanderen, met verwaarlozing van Zeeuws-Vlaanderen en het *Département du Nord*. Dit is onjuist: de kwantitatieve analyses die de ruggengraat van mijn onderzoek vormen, hebben steeds betrekking op de gehele adel van Dietstalig Vlaanderen. Van ongelijke registratie is geen sprake omdat er seriële bronnen bewaard zijn die de edelen van alle plattelandsdistricten van het graafschap vermelden. Dat ik voor het uitwerken van case-studies niet vaak heb gekozen voor families uit bijvoorbeeld Sint-Winoksbergen of het Waasland was juist een bewuste keuze om recht te doen aan de geografische differentiatie binnen de Vlaamse adel. Zoals ik in mijn boek aantoon, voltrok er zich tussen 1350 en 1500 een evolutie waarbij nieuwe adel niet langer hoofdzakelijk werd gerekruteerd op het platteland, maar wel vanuit de grote en middelgrote steden die nu eenmaal niet vaak in de periferie van het graafschap te situeren waren.

Verder maakt Cools mij het verwijt van nalatigheid in het definiëren van de concepten “staat” en “staatsvorming”. Die definities zijn nochtans terug te vinden waar het hoort, namelijk op de eerste bladzijde van het hoofdstuk “De Vlaamse adel en het staatsvormingsproces” (p. 185). Ik maak gebruik van het theoretisch kader dat is gevormd door de bekende gedachtewisseling tussen Rees Davies en Susan Reynolds die in 2003 is gepubliceerd in de *Journal of Historical Sociology*. Dit is naar mijn mening nog steeds de beste interpretatie van wat we onder middeleeuwse “staten” moeten begrijpen. De recensent en de lezer kunnen het uiteraard met mij oneens zijn over deze keuze, maar de bewering dat ik hierover geen duidelijke stelling inneem, is dus onterecht. Een gelijkaardige repliek moet ik ook formuleren op de bevreemdende bewering dat ik weliswaar de adellijke activiteiten in lokale en regionale staatsinstellingen heb onderzocht, maar niets zou zeggen over het vorstelijke hof. In hoofdstuk 5.4 (“Het hof als zenuwcentrum van elitenetwerken”; pp. 219-224 en 242-244) vindt de lezer namelijk een kwantitatieve en kwalitatieve analyse van het belang van deze instelling voor de Vlaamse adel.

Tot slot is er de kritiek dat ik niet duidelijk aangeef wat ik bedoel met het concept “hoge adel” en welke criteria daaraan gekoppeld zijn: “Duidelijk wordt slechts dat deze groep van ‘hoge edellieden’ verschilde van de bovengewestelijke toparistocraten die voortdurend in de onmiddellijke omgeving van de vorst vertoefden,” aldus Cools. Ook deze kwestie komt wel degelijk aan bod: eerder dan te werken met het problematische onderzoeksconcept “aristocratie” (een notie die men in de late middeleeuwen bij mijn weten niet kende) heb ik ernaar gestreefd om de sociale categorieën van de tijdgenoten te reconstrueren:

1. Zie met name Jelle Haemers, *For the common good. State power and urban revolts in the reign of Mary of Burgundy, 1477-1482* (Turnhout, 2009), passim.

2. Mijn collega Violet Soen (Universiteit Leuven) en ikzelf hopen die belangrijke zestiende-eeuwse evolutie in de nabije toekomst de aandacht te geven die het verdient.

“De hoge adel onderscheidt zich in de bronnen doordat zij werden aangesproken als ‘hoghe ende moghende heeren,’ terwijl lagergeplaatste edelen het moesten doen met ‘edele ende weerde heeren.’ Verder behoorden tot de hoge adel ongetwijfeld ook die personen en families die de titel van baanrots, baron of ‘pair,’ burggraaf, graaf of hertog bezaten. Aan de hand van deze criteria behoorden er van de 437 adellijke geslachten die tussen 1350 en 1500 in Diets-talig Vlaanderen aanwezig waren, tenminste 88 op een bepaald moment in deze periode tot de ‘hoge adel.’” (pp. 133-4)

Ik heb dus het oordeel van de tijdgenoot gevolgd, die daar een geijkte uitdrukking voor had. De redenen waarom de in baronieën, (burg)graafschappen en hertogdommen besloten heerlijke macht iemand tot een hoge edelman maakten in de ogen van de toenmalige samenleving, worden toegelicht in het tweede hoofdstuk van mijn boek.³ Voor de vraag in welke mate deze hoge adel aan het hof actief was, verwijs ik graag opnieuw de bovengenoemde delen van het boek die ingaan op de betekenis van het hof. De mate waarin de hoge adel zich al dan niet onderscheidde van de “gewone” adel door een sterk bovengewestelijk of “internationaal” karakter, is een centraal thema in het derde en vierde hoofdstuk van mijn boek, waaruit blijkt dat er op dit vlak niet zoveel verschil was als vaak is aangenomen.

Frederik Buylaert
Vrije Universiteit Brussel

▮ Een dupliek op Frederik Buylaert

In het voorlaatste nummer uit de jaargang 2012 van dit tijdschrift verscheen een lovende recensie van Frederik Buylaerts boek ‘Eeuwen van ambitie’. In mijn bespreking leg ik omstandig uit waarom dit ‘onmiskkenbaar een belangrijk boek is’ en beklemtoon ik dat Buylaert ‘met deze studie een nieuwe standaard voor het adelsonderzoek in de laatmiddeleeuwse Nederlanden heeft gezet’.

Toch meent de auteur dat mijn recensie ‘een aantal onjuiste beweringen over zijn werk bevat’. Bij nader inzien blijkt dat nogal mee te vallen. Klaarblijkelijk zijn Frederik Buylaert en ik het erover eens dat meer onderzoek gewenst is naar de effecten die de laatmiddeleeuwse en zestiende-eeuwse burgeroorlogen op de Vlaamse adel sorteerden. Dat is winst. Verder betwist ik in mijn recensie niet dat Buylaerts kwantitatieve analyses op heel Diets-talig Vlaanderen slaan. Wel stelt hij in zijn repliek samen met mij vast dat zijn casestudies vrijwel uitsluitend uit de kern van het graafschap komen. Uit zijn jongste stuk vernemen wij als lezers ook waarom dat zo is. Verder geef ik aan dat we onder staatsvorming meer kunnen verstaan dan Buylaert wil doen. De onderzoeker die daarvoor kiest, kan in ieder geval Buylaerts studie als uitgangspunt nemen. Toch blijft bij hem onduidelijk welke functies Vlaamse edellieden in de opeenvolgende hofhoudingen van de Bourgondische hertogen bekleedden. De databank in

3. Deze problematiek is verder uitgewerkt in Frederik Buylaert, Wim De Clercq en Jan Dumolyn, ‘Sumptuary legislation, material culture and the semiotics of “vivre noblement” in the county of Flanders (14th – 16th centuries)’, *Social History* 36 (2011) 393-417.